

ДЕСЕТ НЕИЗВЕСТНИ СТИХОТВОРЕНИЯ НА ПЕТКО СЛАВЕЙКОВ

София Баева

В епохата на Възраждането, така широко и вдъхновено разкрита от нашите писатели, литературни историци и теоретици, съществува област почти непроучена, област, в която са отразени пряко стремежите, чувствата и вкусът на народа. Става дума за многобройните ръкописни сборници и песнопойки, разпространявани у нас към края на XVIII и XIX век, част от които, макар и малка, е запазена до днес. В тях се съхраняват ония произведения на българския творчески дух, с които е живеела средната и най-нисшата класа у нас — самият народ.

Ако издирването и опазването на повечето от паметниците на старата българска литература дължим на възрожденския патриотизъм, на онова време, в което за българина доби особена цена неговата „народност и старина“, трябва да отбележим, че по-късно не бе създаден такъв пиетет и увлечение за събирането на онова, което отразяваше българския народен дух и живот през епохата на самото Възраждане. Вероятно защото тази литература се възприемаше у нас като „обикновена“, не „стара“, почти съвременна, която малко удовлетворява привичния естетически вкус на събирателя и изследователя. Наистина, у нас в България, където новата българска литература се роди сред народа, с единственото предназначение да му служи, не съществуваше никаква коренна разлика (както в другите литератури) между произведенията на българските писатели и оная „простонародна“ литература, която се разпространяваше между току-що пробудилото се за духовен живот градско съсловие, с което то живееше непосредствено. Напротив, и двете са демократични и служат в борбата ни за национално осъзнаване и свобода. И все пак, въпреки всичко съществуваше известна разлика. И тази разлика е много показателна, тя може да ни доведе до решителни изводи по различни въпроси, свързани с историята на новата българска литература от края на XVIII и началото на XIX век. А това е период на бурен духовен живот, в който старото наследство добива ново „звучение“, а „новото“ се ражда непосредствено до черковнославянските текстове на жития и сказания. Това е времето, в което Паисиевата традиция достига своята върховна победа, когато учители и свещеници, ученици и будни занаятчии започват усърдно да събират и преписват в тетрадки не само летописи и дамаскини, но отделни художествени произведения, разкази, басни и преди всичко песни и стихотворения, особено стихотворения. Те са, които носят духа на новото време и най-точно предават неговата свежест, неповторимост и всичко онова, което го прави „ново“. В тези песнопойки са записани само такива произведения, които представляват непосредствен интерес за съставителя. Събирайки и изучавайки ги, изследователят може да проследи постепенното „умиране“ на литературното произведение, промяната на самия състав и съдържание на старобългарското четиво. Той може да забележи как с течение на времето тези сборници се изпълняват със „светско“ съдържание, събирайки в себе си най-новите, неотдавна появили се в българската литература художествени произведения и в същото време как те съжителствуват с ония произведения на старата българска литература, които все още не са престанали да събуждат интерес у българския читател, често, както казахме вече, в подновени редакции, приспособени към новия литературен вкус. Оттук произлиза и пъстротата на тия сборници в литературно и хронологическо отношение.

В тях песнопойки ще видим как става зараждането и развитието на различните художествени жанрове — повести, драматически произведения, сатира, любовна и патриотична поезия и взаимодействието помежду им. В тях ще срещнем записани също и много образци на народното творчество (пословици, приказки, басни, народни песни) често в преработен, а понякога и в оригиналният им вид.

Там най-после можем да забележим и онова непрекъснато взаимодействие, което съществувало между ръкописната и печатна литература, между произведението на писателя и отношението на читателя към него, защото те нагледно показват литературния вкус и интереси на тогавашната широка читателска среда, а също показват изменението на тези интереси и вкусове с течение на времето.

В тях сборници и песнопойки са се преписвали най-харесваните произведения на българските поети и писатели, понякога направо от вестника, пристигнал тайно от Букурещ или от Браила. Те се предават от ръка на ръка, като най-скъпо национално достояние. В тях намират място и художествени произведения, които не са могли да видят „бял свят“, тъй като книгопечатането у нас тогава е било не само лукс, но и подвиг. Ето защо, проучвайки ги, ние ще срещнем на техните пожелатели страници редица неизвестни за нас произведения на изтъкнати възрожденски поети и писатели. Често त्या произведения се преписвали неточно, преработвали се или се комбинирали с други от съставителите на сборника, поради което ние можем да ги открием в най-различни варианти и преправки. Най-неприятно обаче е това, че ние въобще доста трудно можем да ги „открием“, тъй като те са се разпространявали без подпис, а и там, където се срещат имена на авторите, те много пъти са погрешни и никак не трябва да разчитаме на тяхната достоверност. За откриването на техните автори можем само да използваме сравнителното изучаване и анализа на стила. Най-автентично доказателство обаче си остава откритието на известни податки в ръкописите на даден поет или писател (ако, разбира се, има загледени такива).

Значителна, но все още недостатъчна изследователска работа в това отношение е извършена само върху ръкописното наследство на Добри Чинтулов, и то поради обстоятелството, че неговите бунтовни стихотворения въобще не са отпечатвани. Сравнителното проучване на тези сборници и песнопойки ни помага да открием още редица стихотворения на български поети, между които на първо място на най-продуктивния от тях — Петко Славейков.

Проучвайки редица ръкописни песнопойки, попаднахме на няколко стихотворения, които по своето звучение ни напомниха за Славейков. Направихме обстойна проверка във всички запазени архиви на поета.¹ Оказа се, че шест от тях са със сигурност Славейкови, тъй като открихме техния първообраз между ръкописите на поета. Останалите пет стихотворения, които бяха любовни, не можахме да срещнем между ръкописите на Славейков и въпреки че звучат по славейковски, не бихме могли да твърдим, че са негови.

Това попадение представлява само един момент от по-широко замислено изследване върху ръкописните песнопойки от епохата на българското Възраждане, но смятаме, че и в този си вид то ще представлява интерес не само за нашата литературна история, но и за обикновения читател.

Стихотворението „Грездейковци“ се намира в една ръкописна песнопойка от личния архив на Светослава Славейкова. Почеркът на съставителя е неизвестен. На заглавната корица на песнопойката от вътрешната страна с молив е написана датата „20 юния 1856 г. Габрово“. Тя съдържа 120 листа. В нея са преписани с един и същ почерк, доста обработен, множество народни песни, сатири, бунтовни и войнишки песни, прощални песни (гурбетчийски), любовни песни, басни и поучителни изречения. Тук ще срещнем повечето от известните стихотворения на Добри Чинтулов и Петко Славейков, без да се сочат авторите им, размесени с останалите стихотворения, в сравнително много добра редакция личи, че преписвачът не е бил прост човек, а вероятно някой учител или студент.

¹ Музей Петко и Пенчо Славейкови, Архив на БАН, Исторически архив при ДБКМ и ръкописна сбирка при ИБЛ.

Освен в нея същото стихотворение намерихме и между ръкописите на поета.¹ Ръкописът е правен между 1850—1860 година. Петко Славейков е създал редица стихотворения на тази тема. Част от тях още в първата си „Песнопойка“ (1852 г.), също във „Веселушка“ (1854 г.), „Нова песнопойка“ (1857 г.) и „Гайда“ (1863 г.). Те са: „Лозанови“, „Повторка“, „Грездейко“, „Баба винце пила“, „Пиенец и кръчмар“, „Здравица“ и широко известното Славейково стихотворение „Пиянска молитва“.

Не е изключена, дори напълно е допустима възможността, когато е бил вече в Цариград и е имал наистина възможност да отпечатава онова, което пише, Славейков да е издал повечето от своите произведения, останали в ръкопис (вероятно именно затова той е събирал подобни песнопойки). Той ги е издавал в различни отпечатыци, отделни листове и приложения, „поздравления“ и т. н., които не са достигнали до нас. Засага не сме открили да е печатано някъде това стихотворение. Обнародваме го според ръкописа му в архива на поета като най-автентичен:

Грездейковци

Гор на горните дюгени,
срещат се двама дарени
срещат се и се здрависват,
за ръцете се постигват:
„Какво обичаш да сръбнем,
на гладно сърце да мръднем?“
„Сега сме в мая, от пелинаша
нека му фърлим по чаша.“

На крака една изпили
и да си тръгват тъмили,
ама се счели за хора,
че поискали и втора.
Като смръкнали и нея
За трета — дали и нея.

На единияго позлело,

да хапне му се пощело.
Поискали си мезенце,
седнали в едно кюшенце
хапнали, позасолили,
по шест окици изпили.
Мръкнало, те пак не стават,
за седма ока застават,
пъдят ги, те се не дигат,

не думат, ама сал мигат,
най-подир ги навикват
и от дюгения изтикваат.
Тръгват си и се прикрепят,
дан'паднат да се отрепят,
едвам си стигат по трите
лошави още сърдити
и жените си набили,
защото не си допили.

*

Обнародваните по-долу шест „дребнушки“, както обича да ги нарича Петко Славейков, които открихме в същата песнопойка („До кога дружина“, „Славни сме славени“, стр. 21) и „Цивилизация“ (стр. 64), без автор. Останалите три обнародваме от архива на поета („Търновски нежни госпожи“, „Кой какво им прави“, „Защо, защо не ест“).²

До кога дружина
сълзи ний да лейме
до коя година
в робство да живейме...

*

Славни сме славяни,
верни християни
да ни мъчат псета,
внуци моамета.

Цивилизация

Който знае валсо — да играй,
който пък не знае — да потрай,
дай ръчица, пиле, на хоро,
че за нас така е по-добро.

¹ Арх. ПРС, папка VII, тетр. I, лист 235.

² Арх. ПРС, папка VII, тетр. I, лист 337, 327, 328.

*

Търновски нежни госпожи,
който ви види неможи
да не умира за вази,
както съм теглил и ази.

*

Кой какво им прави
като не са прави!

*

Защо, защо не ест
човек с измама доброчест?

На стр. 64 в същата песнопойка е преписано стихотворението „Как да не задирам тез моми“, което намерихме между ръкописите на поета¹, със заглавие „Валсо“. Веднага след него следва и текстът на „Цивилизация“ („Който не знае валсо да играй“). Ръкописът е правен рано, не много след 1850 г. Преписът в песнопойката е с незначителни промени и някои грешки при преписването. Обнародваме го според ръкописа на Петко Славейков:

Валсо

Как да не задирам тез моми,
като се обичат те сами,
дето да отида гледам тях
и да ги не любя нел е грях.

Как да се не кланям на жени,
като любовта ме зле рани,
коя как погледнеш слънце греи,
коя как зачуеш славей пей.

Вчера срещнах мойто пиленце,
бяло пощче носи във ръце,
там да му подумам срамота,
а да го замина грехота.

Оле боже, милий боже, грях голям
какво да правя и аз не знам,
хади пиле, хади дружке, да идем там
да ти изприкажа все що знам.

*

Славейков обича да се шегува „през сълзи“ с настъпващата старост. На тази тема той е написал няколко от най-известните си произведения, между които „Напомняне“ и „Извинение“ (Залъгалка, 1862 г.).

Подобно на тях е и стихотворението „На младо се иска, на старо се ревне“¹. Ръкописът е правен след Освобождението. Вероятно той е препис от по-ранен вариант:

На младо се иска, на старо се ревне

Че съм бодър ош се лъжа
и готов съм уж на лов,
за целувки още тъжа
и бълнувам за любов

Но момите веч от мене
бягат като от веда,
вид старешки им мъчение,
страшна бялата брада.

Бягаш, а? Момиче красно,
побеля щете и ви,
ще изгледвате пак страстно
накъм младите глави...

*

С лихи някой хубавици
искам свърз да заведа,
пред децата нямам лице
от таз пушинска брада.

Понамръся се на баба
и глава си наведа,
с тежки мисли в тайна злоба
гладя бяла си брада

В „Песнопойката“ (стр. 97) се намира стихотворение без заглавие и без подпис, което ни напомня един Славейков ръкопис. При проверката стана ясно, че се отнася до едно незавършено стихотворение на поета (в „Песнопойката“ стихотворението е завършено и по-кратко), писано около седемдесетте години.¹ Обнародваме го според „Песнопойката“, с някои поправки в текста от ръкописа му в архива на поета:

¹ Арх. ПРС, папка VII, тетр. 1, лист 315.

И пак тъга, и пак раздор,
 за знайни мисли, знаен спор.
 Що бях мечти от мен отпъдил
 и мисли мирни позавърдил,
 що бях готов да вярвам сам
 живота й прав, и съм доволен —
 но ето пак съм болен, болен
 и думи за тъга не знам.
 И каза шат, и сам аз знам,
 че ропот е без полза нам,
 че пътят на живота й верен. . .
 Туй всичко сърце не мири,
 душата в огън и гори,
 за отпор чака и потиска
 простор й трябва, воля иска
 все сили в подвиг да кладе!

Това стихотворение на Славейков е извънредно интересно. Ръкописът му е недовършен, обхваща още няколко реда, а в „Песнопойката“ е преписано в този си вид. Вероятно то е авторизиран превод от руски (Никитин). Ако не бяхме го срещнали в „Песнопойката“, то можеше да свидетелствува за познати вече настроения и стремежи на поета и идваше да потвърди убеждението на Славейков, че България трябва да тръгне по друг път и че този нов път ще я освободи от вековното робство. За това Славейково убеждение свидетелствуват всички негови произведения. Но извънредно любопитният факт, че то е било познато и разпространявано в ръкопис (а може би и отпечатано?) увеличава неговата стойност. То се свързва тясно с прочутите Славейкови елегии „Не пей ми се“ и „Жестокостта ми се сломи“ и дава отговор на Ботевия упрек. Славейков се съгласява с автора на „Защо не съм поет“, че „ропот е без полза нам“ и няма вече търпение да се бори с познатите средства, дори и да е убеден, че „пътят на живота му е верен“. Далеч са още дните на Априлската епопея, но в душата на поета зрее устрем за подвиг в името на свободата.

Ние се срещаме още веднъж с едно от „свободните“ произведения на Петко Славейков, паписано далеч „от завистливото око на тирана“, както обича да казва сам той.